

Wstęp

Twórczość architektoniczna Bohdana Pniewskiego bez wątpienia zasługuje na monografię. Zarówno liczba i charakter realizacji, jak i pozycja w życiu zawodowym jednoznacznie czynią go czołowym polskim architektem XX wieku. To wyeksponowane miejsce podkreśliła dodatkowo bezprecedensowa ogromna wystawa pośmiertna, zorganizowana w Muzeum Narodowym w Warszawie w 1967 roku. Zaowocowała ona wzorcowym katalogiem, w którym Andrzej Rottermund ujął liczącą około 7000 rysunków spuściznę projektową, przekazaną do Muzeum jeszcze przez architekta i jego rodzinę¹.

Kilka wartościowych publikacji z pierwszych lat po śmierci Pniewskiego² przez kolejne trzy dziesięciolecia nie stało się podstawą do szerszych całościowych studiów interpretacyjnych. Ogarnięcie szeregu problemów utrudniał zapewne brak dystansu historycznego, szeroki zakres praktyki architekta, jak i ograniczone możliwości zanalizowania jego twórczości z lat trzydziestych i pięćdziesiątych. Opinię tę zdaje się potwierdzać pojawienie się u progu przemian ustrojowych kilku prac, analizujących wybrane projekty i realizacje architekta z tego okresu³. Najszerzej zakrojoną próbą stał się opublikowany

¹ *Bohdan Pniewski 1897–1965. Katalog*, oprac. A. Rottermund, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1967 [dalej: Rottermund, *Katalog*]. Ustalenia tam zawarte powtórzył, rozwijając nieco część opisową, M. Waclawek, *Bohdan Pniewski 1897–1965. Katalog prac architektonicznych*, Warszawa 1997 (mpis w bibliotece Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej).

² Cz. Krassowski, *Bohdan Pniewski* 26.VIII.1896 [sic!] – 5.IX.1965, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” T. 11: 1966, nr 2, s. 117–120; *Kronika ważniejszych prac Bohdana Pniewskiego*, oprac. G. Jonkajtys-Luba, A. Rottermund, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” T. 11: 1966, nr 2, s. 120–124.

³ I. Grzesiuk-Olszewska, *Konkurs na pomnik i dzielnicę im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie*, w: *Sztuka lat trzydziestych. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Niedzica, kwiecień 1988*, Warszawa 1991, s. 217–231; też, *Świątynia Opatrzności i Dzielnica Piłsudskiego*, Warszawa 1993; też, *O niezrealizowanej dzielnicy im. Józefa Piłsudskiego i jej wpływie na urbanistykę skarpy*, w: *Skarpa Warszawska. Materiały sesji naukowej, Warszawa 28–29 maja 1993 r.*, red. B. Wierzbicka, Warszawa 1993, s. 85–93. Spośród swych kilku publikacji dotyczących architektury Sejmu najdokładniej kwestie związane z architekturą Pniewskiego B. Wierzbicka omówiła w publikacji *Projekty Bohdana Pniewskiego dla Sejmu*, Warszawa 1994. O konkursowym projekcie odbudowy Zamku Królewskiego: M. Jankowska, *Pniewskiego wizja ogrodów na Podzamczu*, w: *Skarpa Warszawska*, s. 117–122.

w roku 2000 obszerny artykuł Tadeusza Baruckiego, zawierający wiele cennych informacji wspomnieniowych, fragmenty niepublikowanych pism teoretycznych i kilka refleksji natury ogólniejszej. Pozycja ta zawiera wiele trafnych uwag (pierwotnie miała się ukazać w serii *Mała Encyklopedia Architektury* wydawnictwa Arkady)⁴.

Fragmentaryczna obecność twórczości Pniewskiego w literaturze przedmiotu narzuciła niniejszej pracy konieczność szczególnej prezentacji materiału. Z drugiej strony o układzie książki, łączącej narrację biograficzną z historią poszczególnych obiektów, zdecydowała specyfika twórczości Pniewskiego. Rozdzielenie wątku na „życie artysty” i jego „dzieło” przyniosłoby tutaj zafałszowanie wizerunku tego architekta, którego symbolem stał się dom-pracownia, pełniący swą funkcję nawet w zbiurokratyzowanych latach pięćdziesiątych. Umieszczenie opisów budynków w części katalogowej utrudniłoby nadto ogarnięcie meandrów aktywności zawodowej Pniewskiego, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych, kiedy „historia polityczna projektów” często zastąpić musiała normalne „dzieje budowy”. Wyjątkiem jest opis historii budowy Teatru Wielkiego – dzieła stanowiącego pointę życia Pniewskiego. Omówieniu realizacji towarzyszy refleksja nad rozwojem kariery zawodowej bohatera niniejszej pracy, nad przekształcaniem się początkującego architekta w niemal legendarną postać, równie dobrze notowaną w Polsce Becka, jak i w Polsce Bieruta.

Ta wyjątkowość Pniewskiego nie wyklucza możliwości prześledzenia, dzięki kolejom jego losów, typowego życiorysu polskiego architekta. Wszak jego fascynacje architektoniczne i intelektualne bywały znamienne dla całego środowiska, a w późniejszych latach dzięki swej silnej pozycji architekt miał wpływ nawet na kreowanie pewnych mód czy popularyzowanie manier. Podobnie reprezentatywne są przejawy presji wywieranej na Pniewskiego w latach pięćdziesiątych, jeśli tylko pominie się zakres swobody, jaki mimo wszystko wówczas twórca ten posiadał. Dopełnieniem pracy pozostaje rozdział dotyczący działalności pedagogicznej architekta, jego pism: teoretycznych – powstałych głównie w ostatnich latach życia Pniewskiego – oraz krytycznych, stanowiących owoc napięć i emocji lat pięćdziesiątych.

Przy pisaniu niniejszej książki, oprócz źródeł publikowanych, wykorzystano – choć z pewnością w stopniu niepełnym – liczne archiwalia. Zwłaszcza utrudniona była kwerenda archiwaliów powojennych, często nieopracowanych i przez to niemożliwych do spenetrowania.

Bezcennym i niezastąpionym źródłem informacji byli dawni współpracownicy architekta: Maria Dąbska, Stanisław Jankowski, Bohdan Kijowicz, Ewa Kodelska, Krystyna Król-Dobrowolska, Leszek Kołacz, Maria i Kazimierz

⁴ T. Barucki, *Bohdan Pniewski (1897–1965)*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” T. 44: 2000, nr 4, s. 245–269. Zmieniona wersja tekstu znajduje się w witrynie Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia Architektów Polskich: http://warszawa.sarp.org.pl/php/galeria/barucki_pniewski.htm (stan z 5 II 2007).

Maciej Piechotkowie, Mieczysław Piprek, Wojciech Świątkowski, którzy znaleźli czas na rozmowę z autorem tej pracy. W tym miejscu wyrażam im swą szczególną wdzięczność. Dostęp do bardzo cennych brudnopiśmiennych fragmentów wspomnień Małgorzaty Handzelewicz-Waławkowej autor zawdzięcza życzliwości arch. Jakuba Waławka. Fragmenty nieznanych pism teoretycznych Pniewskiego udostępnił łaskawie arch. Tadeusz Barucki. O. Antoni Bazieliach CSsR życzliwie udostępnił materiały dotyczące projektu przebudowy sanktuarium w Tuchowie. Szczególnie gorące wyrazy wdzięczności autor chciałby złożyć bratanicy Bohdana Pniewskiego, pani Jadze Ewie Pniewskiej, której zawdzięcza bezcenne uzupełnienia biograficzne, wspomnieniowe refleksje oraz dostęp do znajdujących się w posiadaniu rodziny fragmentów spuścizny architekta, często materiałów o pierwszorzędym znaczeniu. Za wszelką pomoc i życzliwość dziękuję także panu Jerzemu Bojarowi, dyrektorowi Teatru Wielkiego, i doc. Krzysztofowi Jakubowskiemu, dyrektorowi Muzeum Ziemi PAN. Za udostępnienie fotografii serdecznie dziękuję dr Hannie Farynie-Paszkiwicz, doc. Marcie Leśniakowskiej, prof. Andrzejowi K. Olszewskiemu, prof. Andrzejowi Pieńkosowi i doc. Marii Jolancie Sołtysik. Wdzięczność pragnę też wyrazić mgr Annie Grochali, mgr Lidii Kamińskiej-Kareckiej oraz mgr Małgorzacie Plater-Zyberk z Muzeum Narodowego w Warszawie.

Książka oparta jest na rozprawie doktorskiej, przygotowywanej w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego początkowo pod kierunkiem prof. Tadeusza Jaroszewskiego, a po jego śmierci pod kierunkiem prof. Marii Poprzęckiej, których opiekę naukową pozostawię we wdzięcznej pamięci, podobnie jak wnikliwe uwagi recenzentów dysertacji, prof. Waldemara Baraniewskiego z Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego oraz prof. Andrzeja Rottermunda z Zamku Królewskiego w Warszawie. Profesor Marii Poprzęckiej oraz prof. Małgorzacie Omilanowskiej z Uniwersytetu Gdańskiego dziękuję za cenne uwagi, wpływające na ostateczny kształt książki.